

Галина Миколаївна Цюман
викладач Аграрного коледжу управління і права ПДАА, acup@ukr.net

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ВИКЛАДАЧА ЯК ОСНОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

*Якщо ти щось робиш, роби це добре.
Якщо ти не можеш або не хочеш
робити добре, краще зовсім не роби.*

Л. М. Толстой

*Любитель живе надіями;
професіонал працює.*

Г. Кейнін

Успішне розв'язання завдань підготовки фахівців із вищою освітою, які стоять перед вищою школою, значною мірою залежить від викладачів, їхнього науково-творчого потенціалу, рівня загальної та психологічної культури, педагогічної майстерності й професіоналізму. На викладача, згідно із Законом України “Про вищу освіту”, покладаються складні й відповідальні **обов'язки** :

- 1) Постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність і наукову кваліфікацію (для науково-педагогічних працівників).
- 2) Забезпечувати високий науково-теоретичний і методичний рівень викладання дисциплін у всьому обсязі освітньої програми відповідної спеціальності.
- 3) Додержуватись норм педагогічної етики, моралі, поважати гідність осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, прищеплювати їм любов до України. Виховувати їх у дусі українського патріотизму й поваги до Конституції України.
- 4) Додержуватися законів України, статуту та правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу.

Щоб виконати ці директивні вимоги, яким повинен бути викладач вищої школи? Знати предмет? Безумовно. Мати ораторське мистецтво? Звичайно. Повага до студента? Хто заперечуватиме? Володіти почуттям гумору? Чому б і ні? Через це актуальним завданням вищої педагогічної освіти поряд із професійною підготовкою фахівців різних спеціальностей є також підготовка й перепідготовка висококваліфікованих викладачів, підвищення рівня їхнього педагогічного професіоналізму.

Поняття “педагог” містить зміст, який визначається ідеями гуманістичної психології і педагогіки. Педагогічна діяльність (як один із складників освіти) є відкритою системою, яка має культурну, соціальну та технологічну детермінацію, стратегія і тактика педагогічної діяльності багато в чому залежить від перших двох

чинників. Крім цього, є ще й *самодетермінація* - здатність викладача переборювати протиріччя між вимогами професійної діяльності та особливостями власного "Я".

Як частина культури педагогічна діяльність є полігенезисною і поліфункціональною. Полігенезисність визначається її поступом у різних напрямках: розвивається зміст стратегії і тактики викладання. *Стратегія викладання* - теорія та мистецтво управління навчальним процесом. *Тактика виховання* – засоби, прийоми досягнення педагогічної мети. *Технологія навчання* – конструювання оптимальних навчальних систем, проектування навчальних процесів.

Специфіка педагогічної діяльності полягає в тому, що основним знаряддям праці викладача є його власна персона – особистість, яка й визначає результативність практичної педагогічної роботи. Успішність розв'язання педагогічних завдань викладачем вищої школи зумовлюється специфікою його науково–педагогічної діяльності та залежить від реалізації ним таких її *змістовно-функціональних компонентів*:

- *пізнавальна функція (гностичний компонент)*: організування пізнавальної діяльності студентів і власного пізнання, розширення наукової ерудиції, обізнаності та глибини знань свого предмета, мотивація професійної самоосвіти;
- *проектувальна функція*: планування педагогічної діяльності, визначення її мети і завдань, проектування змісту навчально - професійної діяльності студентів; визначення найближчої і віддаленої перспективи особистісного розвитку й професійного становлення майбутніх фахівців;
- *конструювальна функція*: структурування лекції та семінарського заняття, відбір навчального матеріалу і розробка пізнавальних завдань; удосконалення методики викладання і запровадження новітніх педагогічних технологій;
- *організаторсько-практична функція*: реалізація задумів у педагогічному процесі (забезпечення викладу навчального матеріалу на лекції, виконання плану семінарського заняття, організування власної поведінки й навчально-професійної діяльності студентів, здійснення виховних впливів та ін.);
- *комунікативна функція*: налагодження педагогічної взаємодії у стосунках зі студентами, володіння необхідними для цього комунікативними вміннями, професійне спілкування з колегами й керівництвом вищого навчального закладу;
- *діагностична функція*: використання методів психолого-педагогічної діагностики, щоб вивчити особистість студента й особливості академічної групи, виявити рівень розвитку. Психологічних змін суб'єктів педагогічного процесу;
- *естетичний компонент*: імідж викладача, його естетична та емоційна привабливість, самопрезентація (уміння себе подавати);
- *рефлексивний компонент*: самопізнання, самооцінка, самоконтроль науково-професійної діяльності, її саморегулювання.

Забезпечити всі ці функції (компоненти) педагогічної діяльності на рівні сучасних вимог можна, якщо викладач враховує досягнення психології та педагогіки вищої школи і забезпечує "входження" студентів у свій навчальний предмет, навчає їх методам самостійного здобування знань. У зв'язку з цим потрібен *педагог-координатор*. Оскільки відсоток часу, що дається на аудиторну роботу, не

перевищує третини від загальної кількості годин на вивчення навчальної дисципліни і тим самим нівелюється роль педагога як *унікального транслятора знань*.

Педагог-координатор не повідомляє студентам готові знання. А вчить їх навчатися самостійно, стежить за ходом виконання самостійних навчальних завдань, ретельно контролює й оцінює їхню роботу, керує їхнім самостійним творчим пошуком. У зв'язку з цим студент має стати повноправним суб'єктом навчального процесу, який має змогу самостійно регулювати хід свого учіння, контролювати результати і оцінювати якість освіти, яку він здобуває. *“Хороше викладання – це акт щедрості, чудасія мінливої музи, мистецтво, якому можна навчитися згодом, і завжди ризикова справа. Відверто кажучи – це таємниця, яка живе в особі викладача й може звести з розуму”* (Паркер Дж. Палпір).

Однією з таких дивовижних таємниць є педагогічний професіоналізм, професіоналізм діяльності викладача і професіоналізм його як особистості.

Професіоналізм діяльності – висока професійна кваліфікація і компетентність, володіння ефективними професійними вміннями і навичками, алгоритмами і способами успішного розв'язання професійних завдань, поміж ними й творчих. Професіоналізм діяльності забезпечує бездоганне виконання відповідних функцій науково-педагогічної діяльності, досконале володіння сучасними дидактичними технологіями вищої школи.

Професіоналізм діяльності викладача вищої школи передбачає оптимальне поєднання суто педагогічної діяльності з науково-дослідною та навчально-методичною роботою. Викладач – *учений* у галузі науки, яку викладає студентам. Він не тільки ґрунтовно володіє своїм навчальним предметом, а й самостійно проводить дослідження конкретної наукової проблеми, збагачує навчальний курс новими теоретичними висновками й науковими положеннями, бере участь у роботі наукових конференцій і семінарів, публікує наукові статті й монографії тощо.

Професіоналізм діяльності визначається високим рівнем розвитку *фахового* (предметного) і *педагогічного мислення*. Мислення за алгоритмом підказує викладачеві методика викладання навчального предмета, проте викладання останнього вимагає також і *дивергентного мислення*, застосування *евристичних прийомів*, виявлення чутливості до педагогічних проблем (уміння їх вирішувати, формулювати гіпотези, робити припущення та перевіряти їх). Наприклад, як зробити пояснення складного навчального матеріалу зрозумілим для студентів, як інтегрувати художній (або музичний) твір відповідно до їхніх вікових та індивідуальних психологічних особливостей, а також за велінням часу? Потрібна висока культура педагогічного мислення, його високий рівень розвитку й здатність до саморегуляції.

Культура професійного мислення передбачає володіння професійною термінологією, засвоєння понятійного апарату науки, глибоку ерудицію, начитаність у галузі свого наукового предмета. Звичайно, потрібні й особистісні якості, які допомагають організовувати і регулювати пізнавальну діяльність: відповідальність за якість науково-пізнавального пошуку, саморегуляція пізнання, самокритичність та ін.

У педагогічному мисленні є чотири блоки:

1-ий блок: конструктивність, практичність, конкретність і оперативність при вирішенні педагогічних завдань;

2-ий блок: професійність понятійного апарату, логічність, системність і аналітико-синтетичний характер викладання навчального матеріалу;

3-ий блок: дослідництво, гнучкість, швидкість, обґрунтованість, оригінальність, глибина й креативність мислительних операцій;

4-ий блок: організованість, самокритичність і саморегулятивність у пізнавальній діяльності.

Провідною характеристикою творчого педагогічного мислення є здатність бачити процеси та явища в динаміці й розвитку, а також “педагогічний артистизм”.

Гуманізація освіти передбачає центрацію навчального процесу не на навчальній дисципліні, а на особистості студента, його професійному становленні та особистісному зростанні. Для цього сам викладач повинен мати високий рівень особистісної і громадянської зрілості.

Професіоналізм викладача як особистості – це якісна характеристика суб’єкта праці, яка відображає високий рівень розвитку професійно-важливих і особистісно-ділових якостей, які забезпечують ефективність педагогічної діяльності. Так, рівень продуктивності діяльності викладача залежить від професійно-педагогічної спрямованості – сукупності стійких мотивів, що орієнтують діяльність особистості (інтереси, нахили, переконання, ідеали – ціннісні орієнтації, які виражають світогляд людини). Вона має такі різновиди:

- справжня педагогічна спрямованість полягає в стійкій мотивації стосовно розвитку особистості студента як професіонала засобами свого навчального предмету, зважаючи на формування потреби студента в знаннях, носієм яких є педагог;

- формально-педагогічна спрямованість пов’язана з потребою виконувати навчальні плани і програми. Ця робота, як домінуюча, затьмарює собою студента, його потреби і можливості (формально-бюрократичний стиль керівництва);

- хибно-педагогічна спрямованість – спрямованість на самого себе, своє самовираження і кар’єру. У таких викладачів продуктивність праці студентів досить низька. Викладачів із такою спрямованістю мало, але вони, на жаль, є.

Адріан Декурсель зазначав: *“Щоб виглядати пристойною людиною, передусім потрібно бути нею”*.

Мета підготовки спеціаліста з вищою освітою пов’язана з особистісними характеристиками майбутнього фахівця. Проте життєві цінності та смисли не можуть передаватися так само як знання, уміння і навички. Єдиним шляхом до розвитку духовності, формування ціннісних орієнтацій і життєвих смислів у студентів є почуття викладача (його емоційний світ), що виявляється через ставлення його до навколишнього світу, людей, студентів і самого себе. Саме ці якості визначають його імідж, який здійснює великий вплив на взаємини зі студентами, на ефект «сумісної праці». У цьому зв’язку згадаємо А. С. Макаренка, який казав: *«Визначальним фактором навчально-виховного процесу завжди залишається прекрасна особистість учителя»*. Індивідуальність викладача насамперед виявляється в його зовнішності, яка спрямована на інших людей, і його

іміджі. Імідж набуває рис символу даної особистості, стає рисою характеру людини і формує ставлення до неї з боку оточення. Виразність, спосіб і сила виявлення переживань і почуттів визначається як експресивність. Вид і форма експресії значною мірою впливає на динаміку й особливості міжособистісних взаємин викладача і студентів. Саме тому серед особистісних якостей викладача визначають педагогічний артистизм як здатність керувати і виявляти арсенал своєї експресивної виразності. Функції артистизму викладача такі:

- *мотиваційна* (викликає інтерес до особистості);
- *мобілізаційна* (викликає налаштування на позитивну домінанту);
- *атракційна* (приваблює, притягує);
- *стимулююча* (викликає активну роботу);
- *фасилітаторська* (полегшує взаємодію, сприяє організації уваги, виявляє схильність до вивчення предмету).

Зовнішня складова іміджу викладача не повинна розходитися з внутрішньою – рівнем духовного розвитку, який виявляється у системі цінностей (загальнолюдських, національних, громадянських та ін.), до яких належать і педагогічні цінності:

- *Безумовна пріоритетна цінність* – людина, її життя, фізичне і психічне здоров'я. Для педагога – це любов (а не емоція) до дитини (учня, студента), віра в її розсудливість, благородство та надія на її майбутнє, прояв емпатії як здатності перейматися її переживаннями та співчувати їй.

- *Цінності знання* – орієнтація на систематичне поповнення і вдосконалення професійних знань як умови педагогічного (професійного) зростання: «Учитель живе доти, доки він учить. Як тільки він перестав вчитися, у ньому вмирає вчитель» – говорив К. Д. Ушинський.

- *Ціннісно-мотиваційна настанова на власну творчість* і розвиток своїх потенційних можливостей, прагнення до самореалізації та саморозвитку – це цінність особистісного зростання в професійній сфері.

Реалізація принципу ціннісних орієнтацій у роботі педагога означає:

- одухотворювати (олюднювати) довкілля;
- узагальнювати факт до обсягу явища;
- виявляти закономірність явища;
- закономірність трактувати як норму життя.

Ціннісні орієнтації для суб'єкта розкривають у природі той зміст, який виробила культура. *Формування ціннісних орієнтацій* – шлях входження до культури. Етапи сходження до ціннісного бачення: за фактом побачити явище, в явищі побачити закон життя, а закон приймати за норму життя. Основний зміст виховання – відкривати шлях до ціннісних ставлень. Ставлення проявляється в трьох формах:

- раціональне ставлення;
- емоційне ставлення;
- дієве ставлення.

До характеристики особистості викладача належать і моральні якості:

- *Загальногромадянські риси:* громадянська активність із метою розбудови Української держави; національна самосвідомість, патріотизм і толерантність щодо інших народів і культур; володіння українською мовою як державною; соціальний оптимізм; гуманізм – визнання суверенності особистості та недоторканості її гідності, віра в невичерпність людської доброзичливості; відповідальність і працелюбність.

- *Конкретні моральні якості* репрезентують совість, моральну волю, організованість, скромність та оптимізм (віра в людей), великодушність (терпимість до вад людей, вміння пробачати образи, не бути злопам'ятним), справедливість і об'єктивність (об'єктивне оцінювання ділових якостей і дій).

- *Високоморальні якості*, що виявляються в культурі спілкування та педагогічній взаємодії: тактовність, коректність, відкритість до спілкування, чесність і щирість стосунків, доброзичливість (але не поблажливість), толерантність, витримка, принциповість і стійкість переконань (вміння відстоювати свою позицію, але з повагою до думки іншого), професійна чесність (ділова вимогливість до самого себе, самовіддача в роботі), позитивна «Я-концепція».